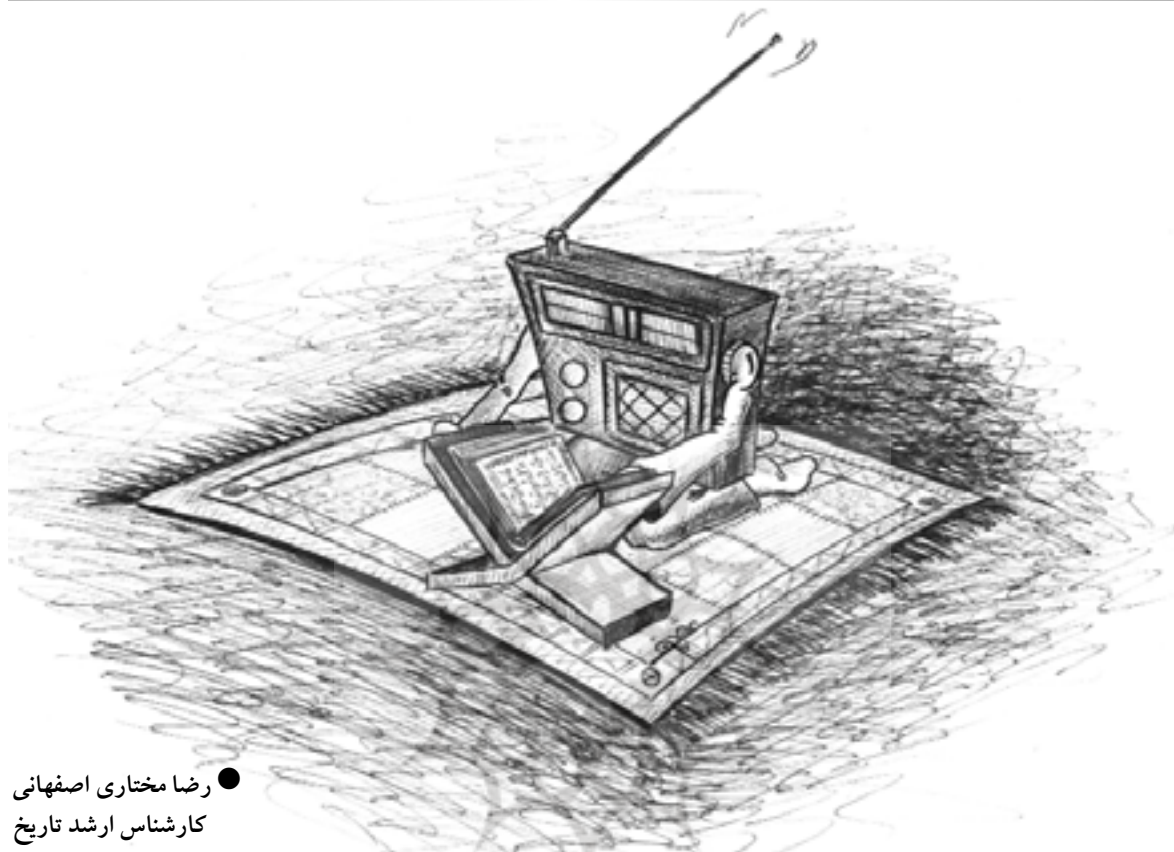

مذهب و مذهب‌یون در رادیو

در دوره پهلوی دوم

● رضا مختاری اصفهانی
کارشناس ارشد تاریخ

جایگاه مذهب و مذهب‌یون در رسانه رادیو، از مسائلی مهم و قابل بررسی در دوره پهلوی دوم است. مذهب‌یون، این رسانه را نه صددرصد پذیرفتند و نه در مقابل آن موضعی انفعالی اختیار کردند. البته موضع پیکره مذهبی جامعه ایران در این باره، یکدست و یکسان نبود؛ گروهی از آنها به برنامه‌های رادیو-به ویژه پخش موسیقی- معترض بوده و حتی تا مرز تحریم رادیو پیش رفتند. در مقابل این گروه، عده‌ای رادیو را رسانه‌ای مفید برای تبلیغ آیین و مرام اسلامی خویش یافتند. نگارنده در این مقاله قصد دارد، به بررسی عملکرد گروه دوم در رادیو بپردازد:

با این حال، در زمانی که کشور در زیر چکمه‌های اشغالگران روسی، انگلیسی و آمریکایی قرار داشت، به نام فضای باز سیاسی، به مطبوعات و احزاب اجازه فعالیت آزاد داده شد. البته این وضعیت در حقیقت، سوپاپ اطمینانی برای جلوگیری از مخالفت با اشغال کشور بود، زیرا اجازه بیان کوچک‌ترین سخنی در جهت مقابله با این موضوع داده نمی‌شد. در همین زمان، عده‌ای به پشتگرمی سربازان روسی، مبنای حزب توده را پی ریزی کرده و فصلی تازه در سیاست داخلی و خارجی ایران گشودند. فعالیت‌های حزب توده علاوه بر ضدیت با دربار، مخالفت‌هایی با دین و مذهب رسمی ایرانیان نیز داشت؛ از همین رو دربار در مخالفت با حزب توده، همسویی‌هایی

رضاخان رادیو را وسیله‌ای برای تبلیغ و ترویج سیاست‌های شبه‌مدرن خود می‌دانست و از آنجا که نگاه او به مذهب منفی بود و آن را در مقابل تجدد می‌پنداشت، برنامه‌های مذهبی در میان برنامه‌های رادیو جایی نداشتند. نگاهی به فهرست برنامه‌های رادیو در سال ۱۳۱۹ نشان می‌دهد که موسیقی‌های ایرانی و غربی در میان برنامه‌ها، رتبه اول را داشته و نشانی از برنامه‌های مذهبی دیده نمی‌شود.

فرا رسیدن شهریور ۱۳۲۰ و خروج رضاخان از ایران، آغاز روندی دیگر در عرصه سیاست کشور و طبعاً رادیو بود. شاه جوان نه همچون پدر قدرت کافی برای حکومت داشت و نه شرایط آن را؛

اولین عالم دینی که در رادیو به سخنرانی پرداخت، خطیب توانای آن روزگار، حجه‌السلام حسینعلی راشد بود. شاید بتوان گفت، وی به مدد همین شهرتی که از رادیو به دست آورد، به عنوان نماینده مردم راهی هفدهمین دوره مجلس شورای ملی شد.

با مذهبیون پیدا کرد. مذهبیون هم که پس از شهریور ۱۳۲۰، فضای مناسبی برای فعالیتهای خود پیدا کرده بودند، رادیوی دولتی را محل و بلندگوی مناسبی برای تبلیغ برنامه‌های خود می‌دانستند. این همکاری پنج ماه پس از سقوط رضاخان ممکن شد. تا قبل از بهمن ۱۳۲۰، اثری از برنامه‌های مذهبی در میان برنامه‌های رادیو دیده نمی‌شد. اما در تاریخ ششم بهمن ماه ۱۳۲۰، برنامه‌های رادیو حال و هوای دیگری پیدا کرد، دوبار قرائت قرآن مجید از رادیو پخش شد و مردم از آن روز صدای یک عالم دینی را شنیدند که آن صدا برای سالهای سال میهمان خانه‌هایشان گردید. شاید بتوان گفت آن عالم دینی سالهای بعد، به مدد همین شهرتی که از رادیو به دست آورد، به عنوان نماینده مردم راهی هفدهمین دوره مجلس شورای ملی شد. آن روحانی کسی جز خطیب توانای آن روزگار، حجه‌السلام حسینعلی راشد نبود. او خود درباره شروع سخنرانیهای مذهبی در رادیو چنین می‌گوید: «در بهمن ماه ۱۳۲۰، یک روز آقای سپهری - مسئول اداره تبلیغات و رادیو - به من تلفن کردند و گفتند در شورای رادیو از شما سخن به میان آمده و پیشنهاد شده که گفتارهایی برای رادیو بنویسید، تا در ماه مبارک رمضان و ایام محرم در رادیو خوانده شود. من پذیرفتم و مقاله‌ای نوشتم و به رادیو دادم. فردای آن روز آقای سپهری تلفن کردند و گفتند اگر میل دارید، خودتان مقالات را در رادیو بخوانید. گفتم مانعی ندارد. از همان روز به استودیو رادیو ایران رفتم و از آن پس هر شب جمعه از رادیو سخنرانی می‌کنم»^(۱).

پس از محدودیتهای شدید دوران رضاخان برای عذاریهای دهه محرم، اینک چند ماه پس از رفتن او، رادیو به مناسبت ایام محرم برنامه سخنرانی پخش می‌کرد. این برنامه‌ها با اقبال عمومی مواجه شد. استاد شهید مرتضی مطهری - گوینده مذهبی رادیو در سالهای بعد - درباره انعکاس سخنان مذهبی راشد در رادیو می‌نویسد: «سخنرانیهای رادیویی راشد، از همان اول با توجه و استقبال عمومی مواجه شد و چون پخته و سنجیده و در عین حال ساده ادا می‌شود، تمام طبقات از اداری و بازاری، قدیمی و متجدد، تحصیل کرده و بی‌سواد، از آن استفاده کرده و با کمال میل و علاقه به آن گوش می‌کنند»^(۲).

به هر حال سخنرانیهای مذهبی، از قسمتهای مهم و لاینفک برنامه‌های رادیویی شده بود و در برنامه‌ریزیهای مسئولان این رسانه، مورد توجه قرار داشت. به طوری که در نخستین کمیسیون تجدیدنظر در برنامه‌های رادیو، در سال ۱۳۲۶، چارچوب این برنامه‌ها چنین تعیین شد که: «با گفتن موهومات، ملت و مملکت را عقب نگه ندارند، بلکه باید سبب پیشرفت کشور شوند» از سویی «مطالبی نگویند که باعث رنجش پیروان فرقه و مذاهب دیگر - که در ایران شماره آنها به هجده دسته می‌رسد - شود» زیرا مسئولان امر، با توجه به سکونت پیروان اهل سنت در مناطق مرزی، بیم سوء-

استفاده بیگانگان و تجزیه مملکت را داشتند. از همین رو آنان تاکید داشتند که «هر مرد ناشی، نباید درباره دین و مذهب سخن بگوید». در نتیجه کمیسیون تجدیدنظر توصیه کرد، کمیسیونی برای انتخاب مطالب مناسب مذهبی جهت پخش در رادیو، تشکیل شود^(۳). پخش برنامه‌های مذهبی از رادیو، بخش عظیمی از جامعه مذهبی ایران را با این رسانه جدید آشتی داد؛ اما عده‌ای از این پیکره، رادیو را در مجموع، مخالف عقاید مذهبی خود می‌دیدند. این عده رادیو را بلندگویی می‌دانستند که نمی‌بایستی فریب گلبانگ اذانش را خورد.

در پایان دو فهرست از برنامه‌های رادیو، یکی در سال ۱۳۱۹ و دیگری در ششم بهمن ۱۳۲۰، یعنی تاریخ آغاز برنامه‌های مذهبی در رادیو آورده می‌شود:

برنامه رادیو تهران روز آدینه ۲۳ اسفند ماه ۱۳۱۹

از ساعت ۱۷:۳۰ تا ۱۴، با موج ۳۰/۹۹ متر، برابر ۹۶۸ کیلو سیکل در

ثانیه

از ساعت ۱۷:۱۵ تا ۲۳:۳۰، با موج ۴۸۷۴ متر، برابر با ۶۱۵۵ کیلو

سیکل در ثانیه

به علاوه در تمام مدت، برنامه با موج متوسط به طول ۳۳۵/۲ متر، برابر با ۸۹۵ کیلو سیکل در ثانیه نیز پخش می شود.

بخش اول

- ساعت ۱۱-۳۰ سرود شاهنشاهی - اعلام برنامه
- ساعت ۱۱-۴۵ گفتار کودکان (داستان بزنگوله پا بخش ۳)
- ساعت ۱۲ موسیقی (صفحه)
- ساعت ۱۳ خبر به زبان فارسی
- ساعت ۱۳-۱۵ خبر به زبان عربی
- ساعت ۱۳-۳۰ خبر به زبان ترکی
- ساعت ۱۳-۴۵ خبر به زبان روسی

بخش دوم

ساعت ۱۷-۱۵ موسیقی (صفحه)

برنامه رادیوی تهران روز دوشنبه ششم بهمن ماه ۱۳۲۰
در تمام مدت، برنامه با موج متوسط به طول ۳۳۵/۲ متر، برابر ۸۹۵ کیلو سیکل در ثانیه پخش می شود.

به علاوه از ساعت ۱۵-۲۰ تا ۲۳، برنامه با موج کوتاه ۴۸۷۴ متر نیز پخش می شود.

بخش اول

- ساعت ۱۲ سرود ملی - اعلام برنامه - موسیقی ایرانی (صفحه)
- ساعت ۱۲-۱۵ گفتار خانه‌داری (مبارزه با تبیلی کودکان)
- ساعت ۱۲-۳۰ موسیقی گوناگون (صفحه)
- ساعت ۱۳ خبر به زبان فارسی
- ساعت ۱۳-۱۵ پایان بخش اول

بخش دوم

- ساعت ۱۸ اعلام برنامه - سکوت
- ساعت ۱۸-۳۰ خبر به زبان فارسی
- ساعت ۱۸-۴۵ گفتار باستان‌شناسی: مسجد جامع ورامین

(قسمت اول)

- ساعت ۱۹ کلام اله مجید
- ساعت ۱۹-۲۰ پایان بخش دوم
- بخش سوم**
- ساعت ۲۰-۱۵ سخنرانی آقای راشد: یاران سید الشهدا(ع)
- ساعت ۲۰-۴۵ انتشارات رادیوی متفکین
- ساعت ۲۱- خبر به زبان فارسی
- ساعت ۲۱-۱۵ کلام اله مجید
- ساعت ۲۱-۳۰ خبر به زبان روسی
- ساعت ۲۱-۴۰ خبر به زبان ترکی
- ساعت ۲۱-۵۰ خبر به زبان عربی
- ساعت ۲۲ خبر به زبان فرانسه
- ساعت ۲۲-۱۰ خبر به زبان آلمانی
- ساعت ۲۲-۲۰ خبر به زبان انگلیسی
- ساعت ۲۲-۳۰ سکوت
- ساعت ۲۳ پایان برنامه.

منابع:

- (۱۳۴۲، دی). رادیو ایران، ۶، ۸۶.
- (۱۳۳۵، آبان). رادیو ایران، ۸، ۳.
- آرشیو سازمان اسناد ملی ایران، شماره ۱۱۹۰۰۳.
- مختاری اصفهانی، رضا. سرگذشت رادیو از شهریور ۱۳۲۰ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲.

رضاخان رادیو را وسیله‌ای برای تبلیغ و ترویج سیاستهای شبه‌مدرن خود می‌دانست و از آنجا که نگاه او به مذهب منفی بود و آن را در مقابل تجدد می‌پنداشت، برنامه‌های مذهبی در میان برنامه‌های رادیو جایی نداشتند.

- ساعت ۱۷-۴۵ خبر به زبان فارسی
- ساعت ۱۸ موسیقی (صفحه)
- ساعت ۱۸-۳۰ ادبی
- ساعت ۱۸-۴۵ ساز و آواز ایرانی (توسط نوازندگان رادیو)
- آوازهای بدیع زاده
- ساعت ۱۹-۱۵ گفتار کشاورزی
- ساعت ۱۹-۳۰ ساز و آواز ایرانی (توسط نوازندگان رادیو)
- آوازهای بدیع زاده
- ساعت ۲۰ گفتار بهداشت
- ساعت ۲۰-۱۵ سکوت
- ساعت ۲۰-۳۰ موسیقی (تقلید سازهای گوناگون توسط نامدار)
- ساعت ۲۱ خبر به زبان فارسی
- ساعت ۲۱-۱۵ خبر به زبان فرانسه
- ساعت ۲۱-۳۰ موسیقی ایرانی (پیانو توسط شهردار)
- ساعت ۲۲ خبر به زبان انگلیسی
- ساعت ۲۲-۱۵ خبر به زبان آلمانی
- ساعت ۲۲-۳۰ موسیقی (رقص)
- ساعت ۲۳-۳۰ سرود شاهنشاهی - پایان برنامه .